

Leyla Cavid qızı Seyidkamilova³⁸

MİR CƏLAL HEKAYƏLƏRİNDƏ BƏDİİ GÜLÜŞ

Giriş. Tənqidi gülüşün müxtəlif formaları bədii nəsrə, əsasən hekayə janrında özünün bədii ifadəsini tapan yüksək bir yaradıcılıq keyfiyyəti kimi Mir Cəlalın yaradıcılığında diqqəti cəlb edir. Böyük ədəbiyyatşünas, professor Cəfər Xandanın gülüş haqqında səsləndirdiyi fikirlərə diqqət yetirək: “Yumor və satira gülüşü o zaman təsirli və mənalı olur ki, onda sünilik, gülüş xatirinə gülüş olmasın” [2, s. 36]. Həqiqətən də, gülüş doğuran təzadlar rəngarəngdir. Gülüş təzadları başa düşməkdən yaranan sevincin ifadəsidir. Gülüş emosional boyalarla ortaya çıxan xüsusi tənqididir, tənqidin estetik formasıdır, həm də şəxsi mahiyyətdə olur. Yumor elə komik vəziyyətə gülmək deməkdir. Yumorlu gülüşdəki bu təəssüf, acıma, kədər yumorist yazıçının yüksək əxlaqi ideali ilə onun müşahidə etdiyi xarakterin komik xüsusiyyətləri arasındakı dərin uyğunsuzluğu dərk etməkdən irəli gəlir.

Əsas hissə. Görkəmli yazıçı Mir Cəlalın yaradıcılığında köhnəlik və yeniliyin mübarizəsi, qüsurlu olanlara qarşı amansız, yeni tiplərə qarşı barışan münasibətin təsviri yazdığı satirik hekayələrdə inkişaf etdirilən əsas prinsiplərdən idi. Ədibin hekayələrindəki gülüş sağlam xarakter daşıyıb içində olub yaşadığı cəmiyyətdəki yeniliklərə mane olan köhnəliklərə qarşı çevrilmişdir.

Mir Cəlalın yumoristik hekayələrində mənalı gülüş əsasdır və təsirli effektdə malikdir. Mir Cəlal gülüşü son dərəcə sərrastdır. Ədibin bəzən səmimi şəkildə, dərin ürək ağrısı ilə ifadə etdiyi gülüş yumorxarakteri daşıyarsa, dərin kinayəli, hətta sarkazm xarakterli gülüşləri daha ciddi, ictimai qüsurlara qarşı mevrilmiş olur. Sadə süjetə, dolğun məzmunla malik olan “Həkim hekayələri” və bəzi başqa nümunələr bu cəhətdən daha səciyyəvidir. “Qonaqpərust”, “Dost görüşü”, “Vicdan əzabı”, “Müalicə” adlı hekayələrdə Mir Cəlal məsələlərə həssas yazıçı qəlbi və humanizmi ilə yanaşır, yalnız mənəvi cəhətdən deyil, fiziki cəhətdən də sağlam, gümrəh vətəndaşlar yetişdirməyi mühüm vəzifə kimi qarşıya qoyur, müqəddəs həkimlik borcundan təsirli söhbət açib mənalı lövhələr çəkirdi. Bütün hallarda ədibin vətəndaşlıq mövqeyi, yazıçılıq ideali aydın şəkildə özünü biruzə vermiş olur. Ümumən, Mir Cəlal gülüşündə vətəndaşlıq tendensiyası çox qabarıqdır, aydındır. Bu da ədibin hər bir əsərindəki müəllif idealının aydın şəkildə nəzərə çarpmasına kömək etmiş olur. Köhnə adət, zərərli vərdiş, mənəvi xəstəlik əleyhinə yazılan “Qonaqpərust” hekayəsində ideya bir ailənin simasında bədii inandırıcılıqla ifadə olunmuşdu. Faciəsi ürək yandıran həmin ailəyə tez-tez bədbəxtlik üz verirdi. Uşaqların xəstələnməsi, açılmamış qönçə kimi saralıb-solması, həyatdan vaxtsız getməsi ailə başçısı Nəsimi kişini düşündürür, dərəcə-qüssəyə salır. Müxtəlif müalicə tədbirlərinin, çoxlu dərmanların fayda vermədiyini görüb “mat-məəttəl” qalan Nəsimi kişi hətta vəziyyəti başqa sayaq yozur, “gözə-nəzərə” gəldiklərini güman edirdi. Əslində mənəvi xəstəlik, avamlıq ona faciənin real səbəbini, sadə həyat həqiqətini görməyə və başa düşməyə imkan vermirdi. Hekayənin süjeti də belə bir mətləbin açılması və aydınlaşması üzərində qurulmuşdu. Müəllif göstərirdi ki, faciənin əsas sirrini Nəsimi kişinin öz səciyyəsinə, daha doğrusu, “qonaqpərustliyində” axtarmaq lazımdı. Belə bir məraz, etiqad və anlayış Nəsimi kişinin uşaqlarını həyatın hər cür ləzzətli nemət və zəruri yaşayış imkanlarından məhrum etmişdi. Əlbəttə, burada tənqid rüsvayedicə yox, saflaşdırıcı, ayıldıcı, tərbiyəedicə mahiyyətdədir. Bəzi xüsusiyyətinə görə Nəsimi kişiye acığımız tutduğu kimi yazığımız da gəlir. Onun haqqında düşünür, dərindən qalırıq. Çünki daxilən təmiz, nəci, xeyirxah olan bu adamın faciəsi avamlığı ilə, yanlış etiqadı və mənəvi mərazı ilə əlaqədardır. Atalıq vəzifəsini düzgün dərk etməkdə, layiqincə yerinə yetirməkdə çətinlik çəkməsinə başlıca səbəb də budur. Hekayə sağlam ənənə, həqiqi qonaqpərustlik əleyhinə yox, qonaqpərvərliyin mənə və ictimaiyyətinə qarşı düşünlərə, bədbəxtliklər doğuran zərərli etiqad, xasiyyət və vərdislərə qarşı çevrilmişdir.

“Həkim hekayələri” silsiləsində ictimai-tərbiyəvi mahiyyəti, lirik-emosional keyfiyyəti, psixoloji dürüstlüyü və aydınlığı ilə “Vicdan əzabı” xüsusilə diqqətəlayiqdi. Burada məqsəd həkimliyin müqəddəs sənət olduğunu, dərin bilik, zəngin təcrübə, daimi axtarış, yüksək diqqət və həssaslıq tələb etdiyini nəzərə çatdırmaq, bədii şəkildə əsaslandırmaq, mənalandırməkdir. Hadisəyə münasibətdə yüksək insanpərvərlik duyğusu, dərin ürək çırpıntısı hakim olduğu üçün hekayəni həyəcənsiz oxumaq, balası əlindən getmiş ananın dərindən qalmamaq qeyri-mümkündür. İynələnmiş uşağın vəziyyətində yaranan dəyişiklik, gözlərindəki həyat nuru və sevincin bir an içində sönüb getməsi nə qədər də təsirli və canlı boyalarla əks etdirilmişdi. Vaxtsız ölüm hadisəsi, həkimin mənəvi sarsıntıları, daxili həyəcanları, dərin duyğu və düşüncələri kiçik hekayə imkanı daxilində ideya-bədii dolğunluqla verilmişdi. Müəllif həkimin əhvali-ruhiyyəsini psixoloji incəliklə canlandırmaqqla kifayətlənmir, məsələnin mahiyyətini aydınlaşdırmaq, həqiqəti üzə çıxartmaq üçün onun dilindən bu sözləri də deyirdi: “Şəfqət bacısı və mən İmranın qatilləriyik. Onun qanında dərmanla şiddətlənən bir xəstəlik varmış ki, mən öyrənməli, bilməli idim. Mən bütün uşaqlara bir biçimdə, bir ölçüdə, bir vəzində olan konserv qutularına yanaşan kimi yanaşmışam. Mənə zəif və mürəkkəb insanların vücudunu, xüsusiyyətini öyrənməmişdim” [6, s. 112]. Deməli, həqiqətin təsirli, ibrətli bədii inikası olan bu cür əsərlər vasitəsilə yazıçı insan taleyini həll edən, sağlamlığın keşiyində duran həkimləri böyük məsuliyyət hissi daşımağa, həmişə yüksək qayğı, həssaslıq və dəqiqlik nümunəsi göstərməyə, təbabətin sirlərinə mükəmməl və dərindən yiyələnməyə çağırırdı. Məlumdur ki, başı müsibətlər çəkən, gözü məşəqqətlər görə, ömrü iztirablar içərisində keçən zəhmətkeş insan fəaliyyəti, daxili aləmi, nəci məqsədi, ideya və əməlləri ilə sənətin ideya-mövzu və məzmun imkanlarını zənginləşdirirdi. Bu, eyni zamanda bədii yaradıcılıqda realizmin qüvvətlənməsinə, həyat həqiqətinin əhatəli işıqlandırılmasına təkan verirdi.

³⁸ Bakı Dövlət Universitetinin magistrantı leylaseyidkamilova4@gmail.com

Yeni insan karakterinin formalaşması məsələsi ədibi xüsusi düşündürürdü. Ümumiyyətlə, Mir Cəlal yaxşı hekayələrində əsas mətləbin məna və əhəmiyyətini nəzərə cərpdirərək qurduğu yığcam süjetin mərkəzinə çox vaxt canlı, koloritli, fərdi keyfiyyətli bədii surətlər, xarakterlər qoymağı bacarır. Bu da yazıcının mövzu və surətlər aləminin zənginliyini, rəngarəngliyini təmin edir, həyatla qırıqlmaz əlaqə saxladığını göstərirdi. “Badamın ləzzəti” hekayəsində insan psixologiyası, hərəkət, duyğu və düşüncələri real müşahidələr nəticəsində qələmə alındığı üçün maraqlı surətlər yaradılmışdı. Burada sadə, avam, evdar qadının, ömründə ictimai həyatın ictimai yerlərdə olmamış Badam xalanın həyatındakı yenilik və inkişaf təbii verilmişdi. Badam xala ictimai mühitin, yeni əlaqə və münasibətlərin təsiri ilə dəyişir. Əvvəllər adının “dəftər-kitaba” düşməsindən qorxub “mənim elə yerlərdə nə işim var”, – deyərək dənəyə yazılmaq istəmədiyi halda, indi seçki qaydalarına xüsusi maraq göstərir, ictimai həyatda fəal iştirak edir, lazımı məqamda sözünü deməkdən çəkinmir, oğluna sual verib bilmədiklərini soruşur. Onun sözləri xoş təbəssüm, ilıq və mülayim yumor oyadır. Orijinal keyfiyyətli, ictimai məzmunlu bu gülüş Mir Cəlalin bədii istedad və qələminə məxsusdu. Bu gülüş göz yaşları içərisindən qopan qəhqəhə, ürəkdən gələn yanıqlı fəryad deyildi, kədər və təəssüf ifadə etmirdi. İctimai hissənin yaranması, surətin inkişaf səviyyəsi ilə əlaqədardır. Surətin ictimai həyatda danışmadan əvvəl keçirdiyi əhvali-ruhiyyə, qəlbində dolan arzu, ümumiyyətlə, süjet boyu təsvirin mahiyyəti və məntiqi Badam xalanın inkişafını reallaşdırıb əsaslandırır. Əsərdəki Badam xalanın danışmaq üçün icazə istədiyi prosesi əks etdirən maraqlı müqayisə və təşbihlər haqqında professor Cəfər Xəndan yazır: “Batmış gəminin çıxarılması ilə Badamın cəmiyyət qarşısına çıxarılması, dor ağacının görünməsi ilə yuxarı qaldırılan əlinin görünməsi arasındakı təşbih sadəcə olaraq zahiri əlamət deyildir. Burada dəryadan çıxarılan gəminin işə yaraması ilə, savadsız, avam bir qadının yeni həyat, yeni şüur səviyyəsinə qalxması arasında nə qədər mənalı və məntiqi bir əlaqə vardır!” [2, s. 19]. Cəmiyyət içərisinə çıxıb faydalı iş görməsi, adamların rəğbətini qazanması, qoca vaxtında sözünün hesaba alınması Badam xalaya sevinc, gümrəlik gətirir, ona xüsusi ləzzət və ruh verir. Əsərin adı da məhz bu ictimai hissənin yaranması ilə əlaqədardır. “Badamın ləzzəti” hekayəsində Badam xala xeyli dəyişir, fəallaşır, yeniləşir.

Mir Cəlal “Badamın ləzzəti”ndə olduğu kimi, “Nənənin hünəri” hekayəsində də ictimai mündəricə, təbliği ruh vardı. Lakin bu, çıpaq, quru təbliğat yox, bədii təbəssüm idi. Ölkəmizdə savadsızlığın ləğvi geniş miqyaslı mədəni tədbirlərdən idi. Mir Cəlal savadsızlıq və avamlıqdan yaxa qurtarmağın, həyata ayıq nəzərlərlə baxmağın zəruri olduğunu seçki hadisəsi ilə müvəffəqiyyətlə əlaqələndirir. Nəticədə Nənə xala kimi avam qadınlar belə başa düşürdü ki, seçki o qədər də sadə, asan iş deyil, hadisələrə şüurlu yanaşmaq, düşməni hiyləsinə aldanmamaq, səssvermədə bülleteni oxuyub qutuya salmaq, heç kəsə möhtac olmamaq üçün savadsızlığın ləğvi vacib məsələdi. Deməli, yaşlı, avam Nənələrdə, Badamlarda ictimai hissənin oyanması, onların fəallaşaraq dəyişməyə başlaması yeni mühitin, yeni əlaqə və münasibətlərin təsiri nəticəsi idi.

Mir Cəlalin şirin təhkiyə üsulu, təbii təsvir dili, maraqlı süjet-kompozisiya qurma məharəti özünü “Kəmtərovlar ailəsi” hekayəsində də qabarıq göstərirdi. “Kəmtərovlar ailəsi” hekayəsinin başlanğıcındakı dialoq da mətləbin mahiyyətini başa düşməyə və o adamların kim olduğunu bilməyə xüsusi maraq doğururdu. Müəllif həmin marağı getdikcə gücləndirərək oxucunu “təhlükəli xəstəliyə” tutulan, niyyət, vəziyyət və hərəkətləri gülüşə səbəb olan Kəmtərovlarla tanış edirdi. Ər-arvadın çox az, çətin görüşmələrinin əsil səbəbini açmağa, onların həyat tarixçəsini bəzən bədii şəkildə nəql, bəzən isə təsvir etməyə diqqət yetirirdi. Qulamlı Leyla dinclik bilmədən hər gün bir neçə növbə işləməyə başlayırlar. Bu, onların görüşmək imkanlarını belə son dərəcə çətinləşdirir və məhdudlaşdırır. Çox çalışmaq ilk baxışda o qədər də qorxulu və zərərli görünmür. Lakin hadisələrin gedişi, süjetin inkişafı və məsələnin mahiyyəti göstərirdi ki, belə təşəbbüs ümumi işimizdə də ziyan gətirən bir xəstəlikdir. Çünki ər-arvad heç də yüksək ideal, ictimai məslək və məqsəd naminə “fədakarlığa” qatlaşmırdılar. Onları “fədakarlığa” sövq edən “dəsgahlı ev-eşik düzəltmək” ehtirası, “xəstələndirən həsəd və paxıllıq hissi idi. Bu cür düşüncə tərzini və onun nəticəsində atılan hər yanlış addım isə, hər şeydən əvvəl, sağlam ailə üçün zəruri sayılan keyfiyyətləri, səmimiyyət və mehribançılığı getdikcə yox edirdi. Kəmtərovların “dəm-dəsgah” hərisliyi də ilk növbədə onların öz başına belə acıq peşmançılığınə səbəb olur. Əhvalatın bitkin süjetdə ifadəsi, realist təsvirin gözəlliyi, yumor hissənin sağlamlığı, sadəlik və təbiiyyət hər iki hekayənin maraqla oxunması və rəğbətlə qarşılanması şərtləndirən amillərdəndi.

Diqqəti zahiri effektdə yox, daxili mənaya, səciyyəvi əlamətə doğru yönəltmək, fikri dərinləşdirib bədii cəhətdən qüvvələndirmək, ümumiyyətlə, Mir Cəlalin sənətinə məxsus bir keyfiyyətdir. Ədibin yaradıcılığında mühüm bir cəhət də budur ki, o yalnız hadisəni, əhvalatı sərh və təsvirlə kifayətlənmir. Hadisənin inkişafı və inkişafı zamanı xarakter yaratmağa xüsusi fikir verir, real insanı diqqət mərkəzinə çəkib onun daxili aləmini, konkret duyğu və düşüncələrini, fərdi və ümumi keyfiyyətlərini əks etdirir, tanımaq istədiyi şəxsi bədii təfəkkür məhsulu kimi ümumiləşdirir, oxucuda ona qarşı nifrət, ya məhəbbət oyatmağı bacarırdı.

Ədibin elə hekayələri var ki, burada satirik, yaxud yumoristik gülüş, şən qəhqəhə yağdırıcı göz yaşı ilə, komik, məzəli vəziyyət və səciyyəvi faciəvi əhvalat və obrazlarla tez-tez əvəz olunur. Məsələn, “Badam ağacları”, “Subaylıq fəlsəfəsi”, “Vətən yarıları”, “İki ananın bir oğlu”, “Müstuluq”, “Göylər adamı”, “Ailə”, “İnsanlığın fəlsəfəsi” və s. hekayələr belə ciddi şəkildə yazılmış əsərlərdəndir. “Həkim Cinayətov”, “Mirzə”, “İstifadə” və b. əsərlərində satirik hekayə janrının seçilmiş bədii nümunələri artıq yaranmışdır. Görkəmli ədibin 1932-ci ildə nəşr olunan “Sağlam yollarda” adlı ilk kitabına publisistik yazıları toplansa da, burada bəzi yumor elementləri də nəzərə cərpir. Bir-birindən maraqlı, orijinal tipləri ilə gülüş doğuran satirik hekayələrə artıq zəmin yaranmışdır. Bu əsərlər yetişməkdə olan bir hekayə ustasının gələcəyindən xəbər verir.

“Həkim Cinayətov” hekayəsi adının gülüş doğurması, yığcamlığı və dilinin axıcılığı ilə diqqəti çəkir. Burada hadisənin mahiyyəti ilə tipin – Cinayətovun danışığı, hərəkəti arasında uyğunsuzluq vardır. Burdakı uyğunsuzluq

komizm doğurmur. Hekayədə müqəddəs həkimlik peşəsi ilə obrazın xarakterik xüsusiyyətləri, əhval-ruhiyyəsi arasında uyğunsuzluq göstərilir, satirik tipin əxlaqı, davranış normaları, boş-boşuna “fikir” söyləmək, münasibət bildirmək, nəhayət, özü haqqında çox bədgümanlığı tələbə Ramazanın nifrətinə səbəb olur.

“İlk günlər” hekayəsində yoxsulların bolşeviklərin tezliklə gələcəyinə inamı, ümidi, bəy-xanların haqq-hesabına baxılacağı, etdikləri zülmərin yerdə qalmayacağı Telli və başqaları tərəfindən gözləndiyi göstərilir.

“Pərzad”, “Sara”, “Dəzgah qızı” və digər hekayələrdə qadınların ictimai həyatdakı fəaliyyətini əks etdirən komik situasiya və ifşa inandırıcıdır. Mir Cəlal yaradıcılığının ilk dövründə əsasən satirik yazıçı kimi tanınmışdır. Onun ifşa tərəfi çoxtərəflidir. Bu hekayələrində o dövrün vacib məsələlərinə toxunur, onun konkret tələblərinə cavab verməyə çalışır, geriliyə qarşı mübarizədə bilavasitə iştirak etməyə səy edir. Bu əsərlərdə satirik gülüş hadisələrin mahiyyətindən, surətlərin daxili aləminin, vəziyyətlərinin bədii təsvirindən doğur. Bəzən bu gülüş göz yaşlarına qarışır. Yazıçı hekayələrində heç bir əlavə təfsilata yol vermir. Yazıçının hekayələrində təfərrüata çox yer verilmir. Obarzların danışdıqlarındakı yığcamlıq, fikri məntiqlə ifadə etmək, hadisələri mənalandırmaq, atalar sözü və zərb məsəllərdən məqamında istifadə etmək bu əsərlər üçün səciyyəvidir.

“Bostan oğrusu”nda əhvalatlar maraqlı sujet xətti ətrafında cərəyan edir. Hekayənin adı oxuyucuya ilk anda nə isə maraqlı bir əhvalatın baş verəcəyindən xəbər verir və Durmuş obrazın da isim kimi gülüş doğurması sözü də düşündürücü gülüşü doğurmasına ədibin digər hekayələrində də rast gəlinir. “Həkim Cinayətov”, “Anket Anketov”, “Kəmtərovlar ailəsi”, və b. dediklərimiz nümunə ola bilər. Bu hekayələr satirik-yumoristik üslubu ilə seçilən bədii nümunələrdir.

Mir Cəlalin hekayələrində Azərbaycan cəmiyyətinin müxtəlif nümayəndələrinin məişəti, həyat tərz, dərd və əməlləri, psixoloji, sosial xüsusiyyətləri, yaşadıkları cəmiyyətdə tutduqları mövqeyi sarkazma yol vermədən bədii inikasını tapmışdır. Məsələn, Həkim Cinayətov, Anketov, Kəmtərov. Bu mənfi qəhrəmanlar konkret bir ictimai təbəqənin, onun nümayəndələrinin tipik xüsusiyyətlərini özlərində ümumiləşdirən, həm də fərdi keyfiyyətlərlə verilən canlı, həyatın bədii yetirməsi olan, dolğun xarakterlər, tipik surətlərdir. Onların tənqid atəsinə tutulan eyibləri mənsub olduqları ictimai təbəqənin spesifik xüsusiyyətləri olaraq qiymətləndirilmişdir.

Satirik nəsrə ad vermə, soyadı və ləqəblərin seçilməsi də bir o qədər asan məsələ deyildir. XX əsrin əvvəllərində yaranan nəsr əsərlərinin müəllifləri obrazlardan əlavə, hadisələrin cərəyan etdiyi məkanda şəhər, kənd adlarının da ironiya doğuran, kominizm vasitəsi kimi, sətirləti məna tutumuna malik olmasına çalışmışlar. Professor Qəzənfər Kazımov məqaləsində yazır: “Satira ustalarımız komik effekt yaratmaq üçün adların etimoloji cəhətinə xüsusi diqqət yetirmiş, adın obrazın təbiətinə uyğunlaşdırılması prinsiplərindən geniş istifadə etmişlər. Əslində tənqidi realistlərin ənənəsi ilə bağlı olan bu cür adları etimoloji-simvolik adlar adlandırmaq olar” [4, s. 253]. Biz alimin fikri ilə tamamilə razıyıq, belə ki bədii əsərdə, əsasən də satirik nəsrə adların seçilməsində təsadüflik yoxdur. Mühtədən təfərrüat və detaldan, ən kiçik epizoddan asılı olmayaraq, baş surətə qədər əsərdə nə varsa məqsədli xarakter daşıyır. Bədii əsərə biz oxucuların marağı və münasibəti ilk andan, addan başlayır. Diqqətimizi çəkən də hekayənin adıdır. Sərlövhənin bədii əsərdə xüsusi məna kəsb etmə əhəmiyyəti vardır. Bədii əsərin sərlövhəsi onun məzmununa, göstərilən dəlillərin təhlilinə və gəlinən nəticəyə tamamilə cavab verməlidir. Gördüyümüz kimi Mir Cəlal əsərlərinə ad seçməkdə çox usta idi. O, bilirdi ki, sərlövhə nəzərə çarpan kimi biz oxucularda dərhal maraq oyanaçaq.

Nasir həyatdan doğan məsələləri, xüsusilə, yaşadığı dövrün eybəcərliklərinin açılıb göstərilməsində, tənqid və ifşasında konkretliyinə xüsusi diqqət yetirirdi. Bu bir daha sübut edirdi ki, əsərlərin adları nə qədər qısa və aydın olarsa, bir o qədər çox nəzəri-diqqəti cəlb edir. Ad üzərində düşünmək və onun yerində işlətmək yazıçıdan böyük həssaslıq və bacarıq tələb edirdi. Sənətkar bildirir ki, ad müəyyən bir məqsədin qısa formasıdır. Bacardığıca onu yığcam etmək lazımdır. “Çəkmə”, “Ər və arvad” mənalı, düşündürücü yumor və satirik xüsusiyyətləri ilə seçilən səciyyəvi hekayələrdir. Mir Cəlal yaradıcılığının tədqiqatçısı, ədəbiyyatşünas Yaqub İsmayilov qeyd edirdi: “Yumoristik və satirik əsərlərində lirika olduğu kimi, lirik əsərlərində də çox vaxt mənalı gülüş, tənqidi ruh vardır” [3, s. 148]. Biz oxucuları düşündürən tərbiyəvi mövzulardan yazılan “Plovdan sonra”, “Elçilər qayıtdı”, “Naxış” və b. hekayələrində problemlər bilərəkdən qabardılır və təhlili yolları aydınlaşdırılır. Ümumiyyətlə, insan xarakteri, onun mürəkkəbliyini duymaq yazıçının ictimai-estetik ideyalarının məğzi, mayasını təşkil edir. Bütün bunlar həm də neqativ hallara qarşı mübarizəni zəruri edib şərtləndirən amillərdir. Məsələn, “Xarici naxoşluq”, “Rola girib”, “Necə cür salam var” və s. Usta sənətkar yaratdığı qəhrəmanları o qədər yaxşı tanıyır ki, biz oxucuları kədərləndirməklə yanaşı güldürməyi də bacarır. Gülüşlə düşündürmək məharətini digər əsərlərindən olduğu kimi “Xarici naxoşluq” hekayəsində də görürük. Bədən qurluşunu pozmaq, necə deyirlər, fiqura saxlamaq üçün gənc bir qız bir müddət az qidalanır. Nəticədə o qədər zəifləyir ki, xəstəxanaya düşür. Həkimlər qızı müayinədən keçirib qutarandan sonra xalası onun hansı xəstəliyə düşər olduğunu soruşur. Cavabında həkim, xarici naxoşluqdur deyir. Mir Cəlal hekayələrində təsvir etdiyi surətləri mühitlə sıx əlaqədə götürür, onları müxtəlif şəraitə, vəziyyətlərə salır, daim işdə, hərəkətdə, gərgin bir mübahisədə, toqquşmada və mübarizədə əks etdirir.

Nəticə. Gülüş o zaman yaranır ki, sənətkar həyatdakı komik ziddiyyəti, komik qüsuru düzgün görüb, göstərə bilsin. Buna görə də gülüş adətən gülən şəxsin gülünə obyekt üzərindəki mənəvi üstünlüyünü əks etdirir. Mir Cəlala görə, həqiqi gülüş “həyat, mənəvi varlıqdır” əsasında ictimai-siyasi məna duran, zəruri, mühüm ictimai bir mətləbi hədəf götürən gülüş tənqidi xarakter və dərin məzmun daşımalıdı. Satirik hekayələrdə sujetin bütün komponentləri, detalları belə müəllifin məqsəd və idealını düzgün, mükəmməl açılmasına tabe edilmişdir. Mir Cəlalin satirik hekayə yaradıcılığında məharəti bir də ondadır ki, o, bədii surəti yaradarkən hər surətin nitqini onun öz həyat və düşüncə tərzinə, peşə və mədəni səviyyəsinə, psixoloji aləminə, düşüdüü şəraitə uyğun bir tərzdə real surətdə dəqiq əks etdirmiş,

realist ədəbiyyatın əsas xüsusiyyəti olan dildə tipikləşdirmə prinsiplərini böyük bir məharətlə gözləmişdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Babayev B. Azərbaycan realist nəsrində satira. Bakı: Elm, 2008, 323 s.
2. Cəfər Xəndan. Mir Cəlal. Bakı, 1958, 47 s.
3. İsmayilov Y. Mir Cəlalın yaradıcılığı. Bakı: Elm, 2010, 292 s.
4. Kazımov Q. Seçilmiş əsərləri. 1-ci cild. 560 s.
5. Mir Cəlal. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Şərq-Qərb, 2005, 384 s.
6. <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=8004&pno=241>

Keywords: Mir Jalal, stories, laughter, humor, satire

Ключевые слова: Мир Джалал, рассказы, смех, юмор, сатира

Artistic laughter in the stories of Mir Jalal

Summary

Mir Jalal is a well-known writer and critic in Azerbaijani literature. He is known not only for realistic and social themes, but also for his works that delve into the inner world and psychological states of man. In Mir Jalal's stories, artistic laughter is an important element that characterizes his writings and shows the reader the funny side of life. Mir Jalal describes various aspects of life with irony and satire, and presents the contradictions between people and illogical situations in society in a funny way. It aims to make the reader laugh and think. Some characters in Mir Jalal's stories are often in comical situations. Their strange behavior and illogicality are the funny part of the stories. These characters sometimes represent different classes of society and show their social situations in a not too serious way. Mir Jalal applies artistic laughter not only to external events, but also to the inner world of a person. The ability of people to laugh at themselves and turn strange and sometimes absurd moments in life into laughter occupies an important place in his works. Laughter in Mir Jalal's stories also plays a role in the development of the plot. In tense and serious moments, comic events sometimes appear, which makes the reader feel both surprise and laughter. In general, artistic laughter is used in Mir Jalal's stories as a means of analyzing both human characters and the social situation of society. This makes his literature not only entertaining but also thought provoking.

Художественный смех в историях Мира Джалала

Резюме

Мир Джалал – известный писатель и критик азербайджанской литературы. Он известен не только реалистическими и социальными темами, но и произведениями, углубляющимися во внутренний мир и психологические состояния человека. В рассказах Мир Джалала художественный смех является важным элементом, который характеризует его произведения и показывает читателю забавную сторону жизни с иронией и сатирой, а также представляет противоречия между людьми и нелогичные ситуации в обществе. забавный способ. Его цель — заставить читателя смеяться и думать. Некоторые персонажи рассказов Мир Джалала часто попадают в комичные ситуации. Их странное поведение и нелогичность — самая забавная часть историй. Эти персонажи иногда представляют разные классы общества и показывают свое социальное положение не слишком серьезно. Мир Джалал применяет художественный смех не только к внешним событиям, но и к внутреннему миру человека. Способность людей смеяться над собой и превращать в смех странные, а порой и абсурдные моменты жизни занимает важное место в его произведениях. Смех в рассказах Мир Джалала также играет роль в развитии сюжета. В напряженные и серьезные моменты иногда возникают комические события, что вызывает у читателя одновременно удивление и смех. В целом художественный смех используется в рассказах Мир Джалала как средство анализа как человеческих характеров, так и социального положения общества. Это делает его литературу не только интересной, но и заставляющей задуматься.

RƏYÇİ: dos. E.Vəliyeva